

साने गुरूजींचे अनुवादित साहित्य

डॉ. जयश्री शास्त्री

मराठी विभाग प्रमुख, लोकमान्य महाविद्यालय, वरंग

मराठी साहित्याचा प्रवाहात स्वातंत्र्यपूर्व काळात ज्या अनेक साहित्य मेवकांनी स्वदेश, स्वभाषा आणि स्वधर्म यासाठी स्वतःची लेखणी झिजवली त्यात विष्णुशास्त्री चिपळूणकरापासून तर लोकमान्य टिळक, गो.ग.आगरकर शि.म.पराजपे या प्रभावळीत साने गुरूजींचे नाव विशेषत्वाचे घ्यावे लागते. त्या काळाच्या वाड्मयात स्वदेश, स्वभाषा, आणि स्वधर्म या विषयासोबतच, स्वदेशाची समाजस्थिती आणि स्वातंत्र्याचे विचार त्यात मांडले जाऊ लागले होते. पुढे इंग्रजी वाड्मयाच्या व्यासंगाने, अभ्यासाने भारतीय साहित्यिकांची दृष्टी अधिक व्यापक होऊ लागली.

वास्तविक साने गुरूजी म्हटले की आम्हाला आठवतो तो श्याम आणि 'श्यामची आई'. साने गुरूजी ज्याप्रमाणे कादंबऱ्या, कथा गोष्टी, कथासंग्रह, नाटिका, कविता, पत्रवाङ्मय, सकलित साहित्य निबंध आणि प्रबंधलेखन, संपादित असे स्वतंत्र साहित्य निर्माण केले त्याचप्रमाणे त्यांनी परभाषेतील उदात्त विचारांचे साहित्यही मराठीत आणले. साने गुरूजींच्या वाचन-लेखनाचा व्यासंग दांडगा होता. त्यांचे इंग्रजी-मराठी-संस्कृत भाषेवरील प्रभुत्व वाखाणण्या जोगे होते असे अभ्यासक नोंदवितात. त्याचप्रमाणे हिंदी, बंगाली आणि गुजराथी या भाषाही त्यांना अवगत होत्या. खरे तर साने गुरूजी यांनी बहुतांश साहित्य तुरूंगवासातच लिहिले. तुरूंगात त्यांना देशाच्या कानाकोपऱ्यातून आलेल्या विविध भाषा प्रांताच्या आणि संस्कृतीच्या लोकांचा सहवास त्यांना लाभला. त्यावेळी त्या त्या लोकांकडून विविध भाषांतील ज्या विशेष, कथा, कादंबऱ्यांच्या उदात्त आणि वैचारिक ग्रंथांचा त्यांना परिचय झाला ते त्यांना आवडल्यावर त्यांनी त्या त्या साहित्याला, विशेष, कथा, कादंबऱ्यांचा उदात्त आणि वैचारिक ग्रंथांचा त्यांना परिचय झाला ते त्यांना आवडल्यावर त्यांनी त्या त्या साहित्याला, विशेष उदात्त विचारांच्या ग्रंथांना मराठी अनुवादाच्या माध्यमातून मराठी रूप प्राप्त करून दिले. साने गुरूजींनी रूढ संकेत मोडून आपली अनुवादाची कक्षा त्या काळाच्या पलीकडे जाऊन विस्तारलेली दिसते. त्यांनी अनुवादित केलेल्या साहित्यकृती अनेक भाषांतील आहेत. तसे अनुवादित वैचारिक ग्रंथ मुख्यतः इंग्रजीतलेच आहेत. सौ. मालतीबाई दांडेकर यांनी असे म्हटले आहे की, "अनुवाद प्रांतातही त्यांनी एक आगळे वैशिष्ट्ये व नाविण्य निर्माण केले. ते म्हणजे हे अनुवाद फक्त पाश्चात्त व इंग्रजी कथांचेच करायचे ही रूढ पध्दत त्यांनी साफ मोडून टाकली. ही कक्षा ओलांडून टाकली व भारतातील इतर प्रांतीय साहित्यातूनही उत्कृष्ट कथानके मिळतात हे दाखवून दिले. 'बेबी सरोजा' ही दीर्घकथा तामिळ कथानकावरून रचलेली तर करुणा देवी ही चिनी नाट्यकथा. या सर्वांना गुरूजींनी मराठी रूप दिले. परंतु शब्दशः अनुवादाची भूमिका त्यात नाही. कै. साने गुरूजींनी प्रस्तावनेतून म्हटल्या प्रमाणे ते तुरूंगातून व शाळेत लहान मुलांना या गोष्टी सांगत. तशाचप्रकारे त्या लिहून काढीत. त्यामुळे वाक्ये, शब्द, प्रसंग आणि वर्णने यातून परकीय छटेचे दर्शनही होणे कठीणच, फक्त कथासूत्र घ्यायचे नाही मग इकडच्या साहित्यभूमीत, उद्यानात हे नवे कोवळे रोप रूजवावयाचे ही गुरूजींची पध्दत. त्यामुळे या कादंब-यांना स्वतंत्र रचनेचे पुष्कळ गुण द्यावे लागतील. कारण कथनशैली हा त्यांचा खास गुण व त्यामुळेच तर या कादंबऱ्या बालप्रिय ठरल्या एवढ्या." ?

साने गुरूजींना मिळालेली भाषांतर- रूपांतर करण्याची प्रेरणा :

आचार्य विनोबा भावे आणि साने गुरूजी हे १९३२ साली धुळ्याच्या तुरूंगात एकत्र होते. त्यांच्या सोबत इतर शोकडो सत्याग्रही होते. धुळ्याच्या तुरूंगात अनेक विचार सत्याग्रहींना ऐकायला मिळत होते. तेथे सत्याग्रहींचे शिक्षणही होत होते. एक दिवस खानदेशचे सत्याग्रही विनोबांना म्हणले की हे सगळे थोर विचार इंग्रजीत ग्रंथित झालेले आमच्यापर्यंत ते कधी आणि कसे पोचणार ? ज्यांना इंग्रजी येत नाही ते का वचितच राहणार ? विनोबा म्हणाले, 'गुरूजींसारख्यांचे हे काम आहे. जगातील सर्व थोर विचार त्यांनी खेडयापाडयात मायमाउलीपर्यंत नेऊन पोहोचविले पाहिजेत.'^३ ही सुचना तेव्हा गुरूजींना आज्ञेसारखी वाटली आणि त्यांनी भाषांतर, रूपांतर हे कार्य आमरण चालविले. नाशिकच्या तुरूंगात त्यांनी या संबंधीचे आपले ध्येय सांगणारे एक गीतही लिहिले. या त्यांच्या माझे ध्येय कवितेत ते म्हणतात,

'कधी कधी मंगल मी लिहिन । कथा नवी वा कविता नवीन ।

लिहिन मी नाटक वा निबंध । करीन भाषांतर वा सबंध ॥

जगात जे जे सुविचार सारे । मदीय भाषेत भरोत सारे ॥'

याबद्दल गुरूजींनी म्हटले आहे, "तुरूंगात मला चांगले पुस्तक अनुवाद करून ठेवीत असे. प्रसिध्द होईल तेव्हा होईल. मेल्यानंतर हस्तलिखिते इतिहास संशोधक मंडळाला मिळतील. माझ्या पेटीत अजून कितीतरी अनुवाद पडून आहेत. मोबदला मिळो वा न मिळो करून ठेवा. ज्ञानेश्वरांनी अमृतासारख्या ओव्या कोळशाने लिहिल्या, त्यांनी का कधी धनाची अपेक्षा केली."^३

साने गुरूजींनी मानवतेला पोषक असेल असे साहित्य कुठल्याही भाषेतील असो ते वाचनात आले ते त्यांनी मराठी वाचकांना दिले. गुरूजींनी स्वरचित निबंधलेखन तर केलेच. पण इंग्रजी भाषेतील विशेषतः भगिनी निवेदिता, रवींद्रनाथ टागोर, म. गांधी, डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन, डॉलस्टॉय यांच्या सुंदर कलाकृतींचा अनुवादही केला. त्यांच्या वाचनात परकीय भाषांतील उदात्त विचारांचे जे-जे साहित्य येई ते सारे मराठीत आणण्याचा जणू त्यांना छंदच लागला होता.

भाषांतर - अनुवादकर्त्यापुढील समस्या :-

डॉ. दु.का. संत यांनी प्रा.रा.श्री.जोग गौरव ग्रंथात 'साहित्याच्या भाषांतरातील समस्या' या लेखात कोणत्याही ग्रंथाचे भाषांतर करणाऱ्या भाषांतर कर्त्यापुढील समस्यांचा मार्मिक उहापोह केला आहे. ते म्हणतात, "साहित्य हे एकमेकांना समजून घेण्याचे प्रभावी साधन असून वैज्ञानिक प्रगती आणि राजकीय जागृती या द्वारा जगातील राष्ट्र एकमेकांजवळ आली आहेत. राष्ट्र किंवा समाज यांच्या ठायी जे चांगले आहे, ते इतर राष्ट्रांनी व समाजाने समजून घ्यावे अशी अपेक्षा असते. जगात विविध भाव आहेत. त्यातून मार्ग काढणे अती कठीण. पण त्यातूनही एकमेकांना समजून घेण्याचा मार्ग मानवाने शोधून काढला आहे. भाषेच्या बहुविधतेतून त्याने भाषांतराचा सुलभ मार्ग शोधून मानवाने ऐक्य निर्माण केले आहे. भारत हा बहुभाषी देश आहे, बहुसंस्कृतीचा देश आहे. भाषांतरकाराला आपल्या भाषेपेक्षा वेगळ्या प्रकृतीच्या भाषेतील आशय स्वभाषेतून व्यक्त करावयाचा असतो. त्यास्तव त्याचे मातृभाषेवर व ग्रंथाच्या भाषेवर प्रभुत्व आवश्यक असते. अन्यथा मूळ आशय उचित स्वरूपात व मूळ कलाकृतीतील सौंदर्य व्यक्त होणार नाही. शिवाय परभाषेतील ललित कृती मातृभाषेत आणताना त्यातील जीवन व्यवहार अनुवाद करताना वास्तववादी कसे राहतील याची काळजी घेणे आवश्यक ठरते. त्याशिवाय अनुवादीत कलाकृती जिवंत व जिह्वाळयाची वाटणार नाही. प्रत्येक भाषेची स्वभाव वैशिष्ट्ये, व्याकरण वैशिष्ट्ये भिन्न असतात. यास्तव भाषांतर कर्त्याला स्वभाषेतील संकेत शोधावे लागतात... भाषांची प्रकृती भिन्न, वाङ्.मयीन प्रकृती भिन्न त्यामुळे भाषांतराच्या व्यवहारात विविध अडचणी निर्माण होतात. शब्दशः भाषांतराने मूळ कलाकृतीचे सौंदर्य साकार होत नाही. तेव्हा भाषांतरकार परभाषेतील कल्पना, कथावस्तू घेऊन त्याला अनुरूप अशी आपल्या भाषेची सजावट त्यावर चढवितात. यालाच कल्पनांतर अथवा रूपांतर म्हणतात." " एकंदर विषयाचा विचार करता साने गुरूजींच्या अनुवाद

साहित्याची चिकित्सा केली तर असे लक्षात येते की त्यांची दृष्टी ही शोधक होती, परभाषेतील जे जे सात्विक वाङ्मय, उदात्त विचारांचे साहित्य असेल ते त्यांच्या वाचनात, अवलोकनात आले की त्याचे रूपांतर झालेच म्हणून समजायला हवे. या दृष्टीने साने गुरूजींनी अनेक कथा, कादंबऱ्या, कविता, नाटिका, निबंध इ. ललित आणि विचारप्रवर्तक साहित्य मराठीत आणले. डॉ. अ.ना. देशपांडे यांनी म्हटले आहे, आधुनिक मराठीतील काव्यभांडारात अनुवादमार्गे ही भर फार तुटपुंजी आहे. पाश्चात्य भाषांपैकी इंग्रजी शिवाय अन्य भाषांकडे आमच्या साहित्यिकांची दृष्टी वळलेली नाही. साने गुरूजींनी सुरू केलेल्या आंतरभारतीमुळे मराठीची अन्य भारतीय भाषा भगिनी विषयीची ही अवस्था हळू हळू कमी होऊ लागली आहे. ही घटना निःसंशय स्वागताह व अभिनंदनीय आहे.”

साने गुरूजींची अनुवादक भूमिका : साहित्यकृतीचा अनुवाद करायचा असल्यास ती साहित्यकृती अनुवादकाच्या वृत्ती-प्रवृत्तीशी जुळणारी असली तर त्या साहित्यकृतीचा अनुवाद सरस झाल्याशिवाय राहत नाही. अर्थात साने गुरूजींनी ज्या ललित कृतींचे अनुवाद केले आहेत त्या सा-याच कलाकृतींचा गाभा हा सद्गुण संवर्धनाचा मानवतावादी दृष्टिकोणाचा आणि स्वातंत्र्याच्या आंदोलनाला पुरक स्वरूपाचा होता. त्यांनी अशाच ललितकृती अनुवादासाठी निवडल्या व त्यांचे कल्पनांतर, रूपांतर करून त्या कलाकृती मराठी वाचकांपुढे सादर केल्या.

साने गुरूजींचे ललितेवर साहित्य : साने गुरूजींनी ज्या-ज्या ग्रंथांचा अनुवाद कला ते सर्वच ग्रंथ मान्यवर साहित्यिकांचे होते. ज्या ग्रंथनिर्मितीमागील उद्देश विश्वकल्याणचा आणि दृष्टिकोण मानवतावादी होता. हे सगळेच ग्रंथ मूळ इंग्रजी भाषेतील आहेत. वास्तविक इंग्रजी आणि मराठी ह्या दोन्ही भाषांची प्रकृती सर्वथैव भिन्न असून ही साने गुरूजींनी त्या ग्रंथांच्या मूळविचाराशी समरस होउन ग्रंथांचा अनुवाद केलेला दिसतो. जसे, टॉलस्टॉय यांच्या 'व्हॉट इन आर्ट' या मूळ ग्रंथांचा कला म्हणजे काय ? या शीर्षकाने मराठीत अनुवाद केला आहे. श्री.के. क्षीरसागर यांनी एक चिकित्सक-समीक्षक म्हणून या अनुवादाची प्रशंसा करताना म्हटले आहे की, कला म्हणजे काय हा महर्षी टॉलस्टॉय यांचा ग्रंथ मराठीत आणून रा.साने यांनी या उपदेश वाङ्मयात महत्वाची भर घातली आहे.

साने गुरूजींना उत्कट आणि भव्य अशा कलाकृतींचे मराठीत रूपांतरण केले. इंग्रजी भाषेतील वैचारिक स्वरूपाचे आणि भारतीय संस्कृतीतील पोषक असे जे वाङ्मय गुरूजींच्या वाचनात आले. उदा. कवीन्द्र रवीन्द्रनाथ टागोर, भगिनी निवेदिता यांचे विचारग्रंथ त्यांनी मराठी भाषेत अनुवादित केले. या सर्व थोरांचे साने गुरूजी अनुवादित प्रबंध ग्रंथ लक्षणीय आहेत. गुरूजींच्या अनुवादित प्रबंध ग्रंथात What is art ? या इंग्रजी ग्रंथाचा कला म्हणजे काय ? या नावाने अनुवादित केलेला ग्रंथ महत्वाचा मानावा असा आहे. हा ग्रंथ गुरूजींनी अवघ्या पंधरा दिवसात अनुवादित केला असे संदर्भात सांगितले जाते. गुरूजींनी टॉलस्टॉयच्या ग्रंथाची मुक्त कंठांने स्तुती केली आहे आणि त्यातील त्यांना महत्वाचा वाटला तेवढा भाग अनुवादित केला आहे. या भाषंतरासंबंधी ते म्हणतात, "महर्षी टॉलस्टॉयचे सर्वच ग्रंथ मला आवडतात. त्याच्या विचारांशी आणि भावनांशी माझे तादात्म्य होते. या प्रस्तुत ग्रंथाचे भाषांतर करतानाही मला परकेपणा वाटला नाही, जणू मी त्यांच्या हृदयात शिरलो आहे असेच मला वाटत होते. हे भाषांतर करताना मी अपार आनंद अनुभवीत होतो." या ग्रंथात "अखिल मानवजातीचे कल्याण हेच कलेचे ध्येय असावे. कलेने सद्भावनांचा परिपोष करावा. तत्कालीन महापुरुषांच्या मागे कलेने जावे, कलेचे मानवी जीवनात महत्वाचे स्थान आहे."

साने गुरूजींनी रवींद्रनाथांचे Greater India हे चार निबंध असलेले पुस्तक १९३२ साली धुळ्याच्या तुरुंगात अनुवादिले. आचार्य काकासाहेब कालेलकरांनीही यातील विचार सर्वत्र

गेले पाहिजेत असा आग्रह धरला आणि गुरूजींनी काँग्रेस पत्रातून हे निबंध प्रकाशित केले आहे. रवींद्रनाथानी म्हटले आहे की, 'हिंदुधर्म, मुसलमान धर्म असल्या गोष्टी जरा दूर करून सर्वांना नांदवू पाहण्याचा भारतमातेचा महान धर्म हा देवदत्त धर्म, तोच आपला धर्म करूया. माणुसकीच्या अशा महान धर्मात सर्व धर्मांचे सार येऊनच जाते. माणुसकी असेल तर धर्म आहे. माणुसकी विहित धर्म, धर्मच नव्हे, हा रवींद्रनाथानी या निबंधाच्या द्वारा दिलेला संदेश आहे. गुरूजींना या संदेशाचे महत्व पटले आणि त्यांनी तो संदेश माय मराठीत उपलब्ध करून दिला.

'साधना' हे रवींद्रनाथानीचे पुस्तक गुरूजींचे अत्यंत आवडते पुस्तक होते. या पुस्तकाचा अनुवाद त्यांनी १९३७ सालीच केला. हा अनुवाद गुरूजींनी सार रूपाने क्रमशः २८ मे १९४९ ते २४ सप्टें. १९४९ या काळात साधना साप्ताहिकातून प्रसिध्द झाला व १९६० च्या दिवाळीत तो पुस्तकरूपाने प्रसिध्द करण्यात आला.

साने गुरूजींना भगिनी निवेदिता यांच्या 'Religion and Dharma' या ग्रंथाचा अनुवाद केला. अर्थात या ग्रंथातील विचार साने गुरूजींनी स्वतःच्या भाषेत आविष्कृत केले आहेत. डॉ. दयाराम पाटील यांच्या मते, 'त्याला अनुवाद म्हणण्यापेक्षाही भगिनी निवेदिता यांच्या 'Religion and Dharma' विचाराचे भाष्य असे म्हटले आहे. भगिनी निवेदिता यांच्या या ग्रंथावर गुरूजींची तीन पुस्तके प्रकाशित झालेली आहेत. १. राष्ट्रीय हिंदुधर्म २. समाज धर्म ३. राष्ट्रधर्म. त्यात राष्ट्रीय हिंदुधर्म व राष्ट्रधर्म असे दोन वेगळी पुस्तके असली तरी त्यांच्या नावातच फरक आहे. गुरूजींची वृत्ती भगिनी निवेदितांच्या वृत्तीशी कशी एकरूप होती याचा प्रत्यय त्यांच्या अनुवादित निबंधातील विचार व त्या निबंधाची शीर्षके यावरून सहज लक्षात येते. जसे त्यागवृत्ती या निबंधातील विचार पण, जो नवभारत आज निर्माण व्हायचा आहे. तो तुमच्या हृदयामधून, तुमच्या मनोवृत्तीतून, तुमच्या जीवनातून, तुमच्या प्रयत्नातून, उद्योगातून, तुमच्या स्वप्नातून, तुमच्या ध्येयातून निर्माण व्हायचा आहे. तो नवभारत तुम्हाला आज दिसत नसूनही तो तेजाने तळपणारा भविष्यकालीन भारत आज प्रत्यक्ष जवळ दिसत नसतानाही त्या दूर दिसणाऱ्या ध्येयरूप भारतासाठी आशेने व श्रद्धेने श्रम करणारे व मरावयास सिध्द होणारे जे तुम्ही धन्य आहात !' भगिनी निवेदिता यांच्याच एका ग्रंथाचा अनुवाद गुरूजींनी 'कला आणि इतर निबंध' या नावाने केला असून त्यात भगिनी निवेदितांच्या कला विषयक दृष्टिकोणाचा परिचय होतो.

'अमिलची चिंतनिका' हा साने गुरूजींचा आणखी एक उल्लेखनीय ग्रंथ होय. युरोपमधील विचारवंत व तत्त्वज्ञानाचे प्राध्यापक अमिल यांची दैनंदिनी गुरूजींनी त्रियनापल्लीच्या तुरूंगात अनुवादिली. तत्त्वज्ञान, इतिहास, राज्यशास्त्र, टीकाशास्त्र, स्त्रिया, मुले, संसार, शिक्षण आदी विषयावर उद्बोधक विचार मांडले आहेत. अमिलची सगळीच विचारसरणी जणू गुरूजींच्या जीवन साहित्याशी निगडित असल्यासारखी वाटते.

डॉ. हेन्री थॉमस यांच्या 'The story of Human Race' या ग्रंथाचा अनुवाद साने गुरूजींनी 'मानव जातीची कथा' या नावाने केले आहे. या ग्रंथांच्या प्रास्ताविकात ते म्हणतात, 'माझा हा ग्रंथ म्हणजे इतिहासाचे नवे मुल्यमापन करण्याचा प्रयत्न होय.'

डॉ. राधाकृष्णन यांच्या The future of civilization या ग्रंथावरून गुरूजींनी 'संस्कृतीचे भवितव्य' हा ग्रंथ अनुवादिला आहे. कृष्णा हाथीसिंग यांच्या 'as with regret' या इंग्रजी आत्मचरित्राचा अनुवादही साने गुरूजींनी 'ना खंत ना खेद' या नावाने केला आहे.

तिरूवल्लिवर नामक तामीळ ग्रंथकाराचा एस.एस. अयर यांनी केलेल्या मूळ ग्रंथांच्या इंग्रजी अनुवादावरून गुरूजींनी हया ग्रंथाचा मराठीत अनुवाद केला. या अनुवादित ग्रंथाबाबत डॉ. प्र.न.जोशी म्हणतात, "कुरल" तामीळ भाषेतील वेद म्हणून ज्याची योग्यता असा "कुरल" ग्रंथ

साने यानी मराठीत आणायचे ठरवले धर्म, अर्थ, काम या तीन गुरुपार्थांवर काव्यमय मुमनांचा मंडा या ग्रंथात पडलेला दिग्गते जगातील प्रमुख भाषांतून हा ग्रंथ अनुवादित झालेला आहे. मराठी भाषा मात्र या ग्रंथास मुक्तपार होती. पण विचिनापल्लीचा तुरुंग मराठी भाषेच्या व साहित्याच्या मदतीस धावून आला."

गुरूजींच्या जीवनावर महात्मा गांधींच्या जीवनाचा फारच प्रभाव पडला होता त्या प्रभावातून त्यांनी गांधीजींच्या विचारांचा मागोवा घेणारे महत्वाचे ग्रंथ अनुवादित केले. त्यात गांधीजींची 'दिल्ली डायरी', 'खेड्यात जाऊन काय कराल?' हे मूळ ग्रंथ त्यांनी मराठीत आणले. या ग्रंथात मौलिक विचार ग्रंथित आहेत.

साने गुरूजींनी मराठीत आणलेले ललित साहित्य— जे ललित साहित्य गुरूजींनी इतर भाषांतून मराठीत आणले ते सर्वस्वी अनुवाद स्वरूपात आणलेले दिग्गते नाही. त्यांनी मूळ कलाकृतीतील कथाबीजे तेवढी घेतली आणि त्यावर स्वतःच्या कुशल शैलीने मराठीचा साज चढवून मूळ कलाकृतीचे रंगरूपच बदलून टाकलेले दिग्गते. त्या सर्व कलाकृतींतून बंधुभाव आणि समतेचा, मानवतेचा संदेश हा प्रकटाने प्रभावी ठरतो. तसे त्यांच्या ललित साहित्याच्या अनुवादाचे स्वरूप रूपांतरच म्हणायला हवे.

समारोप— साने गुरूजींची अनुवादकार म्हणून फार मोठी योग्यता होती हे विद्वान अभ्यासकांनी मानले आहे. गुरूजींनी अनुवादासाठी जे साहित्य निवडले त्यावरून त्यांची अभिरूची लक्षात येते. जे—जे उदात्त आणि सुंदर आहे ते त्यांच्या अवलोकनातील साहित्य त्यांनी मराठीत आणले. त्यांनी अनुवादिलेले साहित्य प्रामुख्याने वैचारिक आणि सांस्कृतिक स्वरूपाचे आहे. जसे रवींद्रनाथ, म.गांधी, टॉलस्टाय, भगिनी निवेदिता, अमील, डॉ. राधाकृष्णन्, तिरूवल्लूवर यांच्यासारख्या मानव धर्माचा संदेश देणाऱ्या ग्रंथांच्यांच्या ग्रंथांचा अनुवाद त्यांनी केला. दुःखी, मनुबाबा, नवजीवन, करुणादेवी, यती की पती? दुर्दैवी स्वर्गीय ठेवा, चित्रा आणि चारू, बेबी सरोजा, तीन मुले या त्यांच्या ललित कथांचा विचार करतानाही त्यांची समाजहिताची कळकळ मानव्यासंबंधीची त्यांची आस्थाच प्रत्ययाला येते. मराठी अनुवादित साहित्याच्या प्रवाहात साने गुरूजींच्या निर्मळ मनातून उगम पावलेल्या, विश्वकल्याणाला अनुकूल सात्विक विचारांची आजच्या काळाला खरोखर गरज आहे असे लक्षात येते.

संदर्भ :

१. मालतीबाई दांडेकर : बालसाहित्याची रूपरेषा
२. सानेगुरूजी : यदुनाथ थत्ते
३. स्वप्न आणि सत्य : साने गुरूजी
४. प्रा. रा.श्री. जोग गौरवग्रंथ : दु.का.संत
५. अर्वाचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास : अ.ना.देशपांडे
६. वाङ्मयीन मूल्ये : श्री.के. क्षीरसागर
७. कला म्हणजे काय? : साने गुरूजी
८. राष्ट्रीय हिंदुधर्म : साने गुरूजी
९. ती धन्य बंदिशाळा : प्र.न.जोशी
१०. साने गुरूजी समग्र वाङ्मय दर्शन : डॉ. दयाराम पाटील